

АНОТАЦІЯ

Мякінченко І. О. Міжконфесійні відносини та їх вплив на державотворчі процеси в Україні (1990-ті – 2010-ті роки). – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 032 Історія та археологія. – Житомирський державний університет імені Івана Франка, Житомир, Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Київ, 2021.

У дисертаційній роботі на основі широкого кола літератури та джерел із урахуванням відповідної теоретико-методологічної бази проведено комплексне історичне дослідження міжконфесійних відносин та їх впливу на державотворчі процеси в Україні в період незалежності.

Наукова новизна результатів дослідження визначається тим, що

Уперше:

- комплексно досліджено вплив міжконфесійних відносин на державотворчі процеси в Україні в період незалежності;
- розглянуто формування мережі міжконфесійних об'єднань в Україні;
- узагальнено висвітлено державно-конфесійні відносини у 1990-х – 2010-х роках;
- проаналізовано міжконфесійні стосунки у рамках законотворчого процесу та церковно-релігійну підтримку державних реформ 2014 – початку 2019 рр.;
- розглянуто благодійну діяльність церковно-релігійних організацій під час військового конфлікту на сході України;
- охарактеризовано церковно-релігійні й державно-політичні аспекти міжконфесійних відносин в Україні у контексті міжнародної діяльності.

Уточнено та доповнено:

- питання становлення релігійної мережі в період незалежності України, зокрема визначено тенденції 2014 – початку 2019 рр.;

- характеристику міжконфесійних стосунків, у тому числі у питанні розвитку екуменічного руху в Україні;
- аспекти, пов'язані із суспільно значущою діяльністю церков та релігійних організацій у рамках міжконфесійного діалогу.

У першому розділі дисертації проаналізовано стан наукової розробки теми в історіографії, джерела, теоретико-методологічну базу дослідження, обґрунтовано використання термінів, які складають основу категоріально-понятійного апарату досліджуваної проблематики. Історіографія теми дослідження поділяється на сучасну українську, українську діаспорну та зарубіжну. Джерельна база роботи поділяється на дві групи: неопубліковані архівні документи й опубліковані документи та матеріали (нормативно-правові акти; розпорядчі документи органів державної влади України різних рівнів; статистичні відомості про мережу релігійних організацій в Україні; документи церковно-релігійних організацій і міжконфесійних органів; документи й матеріали періодичних видань та інтернет-ресурсів).

Не дивлячись на наявність певної кількості наукових робіт, на сьогодні в історіографії відсутнє комплексне дослідження, у якому б аналізувався вплив міжконфесійних відносин на державотворчі процеси в Україні у 1990-х – 2010-х роках.

У другому розділі дисертаційної роботи проаналізовано інституціалізацію релігійної мережі України. Становлення релігійної мережі почалося у кінці 1980-х – на початку 1990-х років. Важливим тут, зокрема, стало прийняття 23 квітня 1991 р. Закону УРСР «Про свободу совісті та релігійні організації». Сповільнення зростання релігійної мережі відбулося на початку 2000-х років. Основу релігійної мережі України в період незалежності склали християнські, етно-конфесійні й нові релігійні організації. Анексія Криму, окупація частин Донецької та Луганської областей призвели до значних змін у релігійній мережі України. В останні роки розпочався процес переходу громад одних релігійних конфесій до складу інших. 15 грудня 2018 р. на Об'єднавчому Соборі було створено Православну церкву України, яка на початку 2019 р. отримала автокефалію.

У роки незалежності міжконфесійні стосунки характеризувалися значною напруженістю, особливо у середовищі православних конфесій. Певний рівень напруги також відбувався між православними та римо- й греко-католиками; між православними і мусульманами; між традиційними й новими релігіями тощо. Важливо, що для вирішення міжконфесійної напруженості значні зусилля доклала держава. Церковно-релігійні організації долучилися до Революції Гідності кінця 2013 – початку 2014 рр., що стало важливим етапом розвитку міжконфесійних відносин.

Міжконфесійні об'єднання, які, окрім іншого, спрямовують діяльність як на розвиток міжконфесійного діалогу, так і на організацію конструктивної моделі державно-конфесійних відносин, почали виникати уже на початку 1990-х років. Серед перших міжконфесійних об'єднань стали Міжконфесійна рада Криму «Мир – дар Божий» та Всеукраїнська Рада Церков і релігійних організацій. Згодом також з'явилися Українська Міжцерковна Рада, Нарада представників Християнських Церков України, Рада євангельських протестантських церков України, Всеукраїнська Рада Християнських Церков, Рада представників Духовних управлінь і центрів мусульман України, Всеукраїнська Рада релігійних об'єднань. В останні роки поширилася тенденція до формування регіональних міжконфесійних об'єднань.

Державно-конфесійні відносини у 1990-х – 2010-х роках загалом характеризувалися конструктивністю та партнерською моделлю. Від самого початку держава створила належну законодавчу базу функціонування церковно-релігійних організацій, розпочала реституцію церковно-релігійного майна. Було сформовано і відповідні органи державного управління. Для розвитку державно-конфесійних відносин важливою стала діяльність міжконфесійних об'єднань, передусім Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій. Їх поглибленню сприяли спільні зусилля і духовної спільноти, і держави у рамках проведення заходів з відзначення 2000-ліття Різдва Христового. Згодом в Україні розпочалося обговорення «Концепції державно-конфесійних відносин в Україні», було сформовано консультативно-дорадчі органи з метою співпраці з церковними та релігійними організаціями. При

цьому, в роки незалежності відбулася значна політизація церковно-релігійного життя. В новітній період української історії поширеною стала практика участі вищих духовних осіб різних конфесій у загальнодержавних заходах та участь вищих посадових осіб держави у відповідних церковно-релігійних заходах.

У третьому розділі дисертації досліджено відносини між релігійними конфесіями у контексті державотворення в Україні. У роки незалежності церковно-релігійні організації долучилися до законотворчого процесу. Їх діяльність проявилася через висловлення пропозицій органам державної влади щодо реформування чинного законодавства у сфері свободи совісті та діяльності релігійних організацій; й законодавства, не пов'язаного з цим аспектом. Як основний представницький міжконфесійний консультативно-дорадчий орган головну роль тут відіграла Всеукраїнська Рада Церков і релігійних організацій. Через діяльність Ради також активно проявилася церковно-релігійна підтримка державних реформ в Україні у 2014 – на початку 2019 рр. (конституційна, судова, медична, освітня реформи та інші).

Суспільно значуща діяльність церков і релігійних організацій, яка у тому числі сприяла державотворчим процесам, зокрема в економічній площині, відобразилася через організацію благодійницької діяльності для підтримки нужденних. Відповідна робота релігійної спільноти завжди підтримувалася державою. Передусім церковно-релігійні організації зосередили зусилля на підтримці нужденних індивідуально, в будинках-інтернатах, установах для інвалідів, літніх людей, в закладах виконання покарань та інших. Церковно-релігійні організації також створили власні заклади, у першу чергу дитячі будинки, та широку мережу оздоровчих таборів для дітей. Релігійна спільнота виступила проти розповсюдження соціально небезпечних хвороб (туберкульоз, ВІЛ/СНІД).

Церковно-релігійні організації проводили благодійну діяльність під час військового конфлікту на сході України. Їхні зусилля були спрямовані на допомогу внутрішньо переміщеним особам, учасникам АТО, їхнім родинам, а також на звільнення військовополонених і цивільних осіб, утримуваних на окупованих територіях та в Російській Федерації.

У 1990-х – 2010-х роках активно проявилася міжнародна діяльність церковно-релігійних організацій у контекст міжконфесійних відносин. У даному випадку зусилля релігійної спільноти спрямовувалися на підтримку власних та окремих державних міжнародних ініціатив. Церковно-релігійні організації налагоджували зв'язки з релігійними центрами та віруючими поза межами України, організовували прийом іноземних релігійних та політичних і державних осіб тощо. Активізація міжнародної активності відбулася напередодні надання Українській православної церкві томосу про автокефалію. Державні міжнародні ініціативи, підтримані релігійною спільнотою, – допомога українській дипломатії на початку незалежності (переважно Українською Греко-Католицькою Церквою); а у 2010-х роках – підтримка євроінтеграції України та протистояння російській військовій агресії.

У висновках дисертаційної роботи підведено підсумки наукового дослідження та конкретизовано його результати.

Ключові слова: церковно-релігійні організації, міжконфесійне об'єднання, міжконфесійні відносини, державотворчі процеси, Всеукраїнська Рада Церков і релігійних організацій (ВРЦіРО), законотворчий процес, реформи, суспільна діяльність.

SUMMARY

Myakinchenko I. O. Interconfessional relations and their impact upon state-building processes in Ukraine (1990s – 2010s). – Qualifying scientific work on the rights of manuscript.

The dissertation for obtaining Doctor of Philosophy degree in specialty 032 History and Archeology. – Zhytomyr Ivan Franko State University, Zhytomyr, National M. P. Dragomanov Pedagogical University, Kyiv, 2021.

In the thesis the complex historical research of the impact of interconfessional relations upon state-building processes in Ukraine in the period of its independence has been accomplished based upon the wide range of published sources and theoretical methodology.

The scientific novelty of the research is determined by the fact that

For the first time ever:

– the impact of interconfessional relations upon state-building processes in Ukraine in the period of its independence has been studied;

– the formation of interconfessional unions in Ukraine has been reviewed;

– the relations between state and confessions in 1990s – 2010s have been considered in general;

– the interconfessional relations have been analyzed within legislative process and church-religious support of the government reforms in 2014–2019;

– the charity function of church-religious organizations during the military conflict in the Eastern Ukraine has been considered;

– the church-religious and political aspects of interconfessional relations in Ukraine in the context of international activities have been specified.

Specified and supplemented:

– the issues of religious network formation in the period of Ukrainian independence, especially the trends of 2014–2019;

– characteristics of interconfessional relations including the issue of ecumenical movement development in Ukraine;

– aspects connected with the socially important activities of churches and religious organizations within the interconfessional dialogue.

In the first section of the thesis the author analyses the status of the scientific development of the subject in historiography, the resources, the theoretical and methodological basis of the research, substantiates the use of terms composing the

foundation of conceptual framework of the studied issues. Historiography of the research subject is divided into the modern Ukrainian, Ukrainian diasporic and foreign ones. Resources of the thesis are divided into two groups: unpublished and archive documents (regulatory legal enactments, executive documents of the Ukrainian state bodies of various levels; statistic reports on the network of religious organizations in Ukraine, documents of church-religious organizations and interconfessional bodies; documents and periodic materials as well as the Internet resources).

Despite the existence of a certain number of scientific studies, nowadays there is no complex research analyzing the impact of the interconfessional relations upon state-building processes in Ukraine in 1990s – 2010s.

In the second section of the thesis the institutionalization of the religious network in Ukraine has been analyzed. The formation of the religious network began at the end of 1980s – beginning of 1990s. The significant fact, in particular, was the adoption of the Law of Ukraine «On Religious Freedom and Organizations» of 23 April, 1991. Slowing down in the growth of the religious network happened in the beginning of 2000s. The foundation of the religious network in Ukraine in the period of independence was formed by Christian, ethnic confessional and novel religious organizations. Annexation of the Crimea, occupation of the parts of Donetsk and Luhansk regions led to some significant changes in the religious network of Ukraine. Recently, the process of communities' moving from one confession to another has started. On 15 December, 2018 at the Unification Council the Ukrainian Orthodox Church was established that received its autocephality in the beginning of 2019.

In the period of independence the interconfessional relations were characterized by considerable amount of tension, particularly in orthodox confessions environment. A certain level of tension occurred between Orthodox and Roman and Greek Catholics; between Orthodox and Moslems; between traditional and new religions as well. It is important that the government took significant efforts to settle the interconfessional tensions. The church-religious organizations contributed to the Revolution of Dignity in the late 2013 – early 2014 that became the important stage in the interconfessional relation development.

The interconfessional unions pursuing, on top of everything else, both the development of interconfessional dialogue and establishment of constructive model of state and confessional relations, started appearing at the beginning of 1990s. Among the first interconfessional unions were the Interconfessional Council of the Crimea of «Peace is a gift of God» and the All-Ukrainian Council of Churches and Religious Organizations later, appeared the Ukrainian Inter-Church Council, the Council of Representatives of Ukrainian Christian Churches, the Council of Evangelical Protestant Churches of Ukraine, the All-Ukrainian Council of Christian Churches, the Council of Muslim Spiritual Directorate and Churches of Ukraine, All-Ukrainian Council of Religious Unions. Lately has spread the trend to form regional interconfessional unions.

The relations between state and confessions in 1990s – 2010s were characterized by constructiveness and partnership models. At the very beginning the State created an independent legislative functional basis for church-religious organizations and launched the restitution of church-religious property. The corresponding bodies of government control were formed. The activities of interconfessional unions, especially such of the All-Ukrainian Council of Churches and Religious Organizations became very significant for the development of interconfessional relations. To their enhancement contributed the efforts of both clerical community and the State under celebration of 2000 anniversary of the Nativity. Later, in Ukraine, began the discussion of «The Concept of State and Confessional Relations in Ukraine», the advisory bodies aimed at cooperation with church and religious organizations were established. At the same time, in the years of independence a considerable politicization of the church-religious life. In the modern period of Ukrainian history the widely spread became the practice of participation of top clerics from various confessions in nationwide events and participation of top government officials in respective church-religious events.

In the third section of the thesis the relations between religious confessions in the context of state-building in Ukraine have been examined. In the period of independence the church-religious organizations contributed to legislative process. They acted through their proposals to the bodies of the state power in connection with

reformation of the legislation in effect in the sphere of religious freedom and religious organizations' operation as well as with legislation beyond this particular aspect. The All-Ukrainian Council of Churches and Religious Organizations played the main role as the major representative interconfessional advisory body. The Council was also proactive in church-religious support of state reforms in Ukraine in 2014–2019 (constitutional, judicial, medical, educational reforms, etc.).

Socially important activities of churches and religious organizations facilitating the state-building processes, especially in the economic sector, were seen in organization of charity functions to support people in need. Such work of the religious community has always received government support. Primarily, the church-religious organizations concentrated their efforts on supporting the people in need individually, the ones in nursing homes, in the establishments for disabled and elderly people, in penal institutions, etc. The church-religious organizations also established their own institutions, first of all, orphan homes as well as a wide network of children recreation camps. The religious community stood against the spread of socially dangerous diseases (tuberculosis, AIDS).

The church-religious organizations worked for charitable causes during the military conflict in the Eastern Ukraine. Their efforts were aimed to support internally displaced people, participants in anti-terrorist operation and their families as well as to release POW and civilians retained on the occupied territories and in the Russian Federation.

In 1990s – 2010s the international activities of the church-religious organizations in the context of interconfessional relations were actively displayed. In this case the efforts of religious community were aimed at the support of their own and certain state international initiatives. The church-religious organizations established relations with religious centers and believers beyond the borders of Ukraine, arranged reception of foreign religious, political and government figures. Intensification of international activity occurred before granting the Tomos on autocephaly to the Ukrainian Orthodox Church State international initiatives backed by religious community were the support to Ukrainian diplomacy at the start of

independence (mostly by Greek Catholic Church); and in 2010s they were supported European integration of Ukraine and resistance to Russian military aggression.

In the conclusions of the thesis the results of the scientific research have been specified and summarized.

Key words: church-religious organizations, interconfessional union, interconfessional relations, state-building processes, the All-Ukrainian Council of Churches and Religious Organizations (AUCCRO), legislative process, reforms, social activity.

СПИСОК

ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях України

1. Мякінченко І. О. Державно-конфесійні відносини в період незалежності України. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. Запоріжжя, 2018. Вип. 51. С. 81–86.

2. Мякінченко І. Тенденції релігійної мережі України (2014–2016 рр.). *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія*. Вінниця, 2018. Вип. 26. С. 119–125.

3. Мякінченко І. О. Участь церков і релігійних організацій у законотворчому процесі в період незалежності України. *Гілея: науковий вісник*. Київ, 2018. Вип. 131. С. 105–108.

4. Мякінченко І. О. Міжконфесійні відносини в Україні у контексті міжнародної діяльності: церковно-релігійні та державно-політичні аспекти. *Інтермарум: історія, політика, культура*. Житомир, 2018. Вип. 5. С. 278–286.

5. Мякінченко І. Міжконфесійні об'єднання в Україні наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія*. Вінниця, 2019. Вип. 28. С. 40–45.

6. Myakinchenko I. Charity Activity of Church and Religion Organizations during the Military Conflict in the East of Ukraine. *Інтермарум: історія, політика, культура*. Житомир, 2019. Вип. 6. Р. 157–173.

Статті у наукових фахових виданнях іноземних держав

7. Мякінченко І. Всеукраїнська Рада Церков і релігійних організацій та державні реформи в Україні (2014 – початок 2019 рр.). *Evropský filozofický a historický diskurz*. Praha. 2019. Svazek 5. 4 vydání. S. 99–104.

Публікації, які додатково відображають результати дослідження

8. Мякінченко І. Міжконфесійні відносини в Україні періоду Євромайдану. *Матеріали ІХ Волинської Всеукраїнської історико-краєзнавчої конференції (Житомир, 3 листопада 2017 р.)*. Житомир: Полісся, 2017. С. 77–79.

9. Мякінченко І. Міжцерковний діалог та звільнення українських полонених (2014–2017 рр.). *Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи (Конін, Ужгород, Дрогобич, 2018 р.)*. Дрогобич: ПП Посвіт, 2018. С. 39–41.

10. Мякінченко І. Зміна конфесійної приналежності релігійних громад як тенденція сучасних міжконфесійних відносин в Україні. *Матеріали Х Волинської Всеукраїнської історико-краєзнавчої конференції (Житомир, 16–17 листопада 2018 р.)*. Житомир: Полісся, 2018. С. 64–67.

11. Мякінченко І. Православна церква України та зміни в структурі релігійної мережі (кінець 2018 – початок 2019 рр.). *Сучасні тенденції розвитку освіти і науки в інтердисциплінарному контексті. Діалог культур як чинник інтеграції (Варшава, Ужгород, Херсон, 2019 р.)*. Дрогобич: ПП Посвіт, 2019. С. 29–30.